

Средновековният Червен – история и култура

Антони Пенчев

Medieval Cherven - History and Culture: *The medieval town Cherven was one of the most significant military, administrative and cultural center of the Second Bulgarian Empire. Its ruins are located 30 km south of Rousse, near the village Cherven. Cherven is the successor of the early Byzantine fortress of the 6th century by Emperor Justinian, but its territory was inhabited as early as the Thracian era. Later the city was conquered by the Proto-Bulgarians and became the seat of the medieval Bulgarian Cherven Metropolitan. Byzantine construction differs sharply from Bulgarian with big stone blocks.*

Key words: *Cherven, medieval, town, ruins, village.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Средновековният град-крепост Червен се намира на около 30 км. южно от град Русе, по пътя за гр. Две могили, в района на Поломието, до едноименното село пазещо името си от ранното средновековие. Това е един от най-значителния военен и административен град и крепост от времето на Втората българска държава. Днес от средновековното съоръжения съществуват само останки, но несъмнено все още може да се усети духа на една отминала епоха.

Той е разположен на почти непристъпни отвесни скали, защитени от три страни от речното течение. За да достигнат до цветущия по време на Второто българско царство град-крепост обикновените хора и пътниците трябвало да се изкачат по тясна скална пътека, в която са изсечени 235 стъпала. Знатните боляри,

духовници, богатите търговци и занаятчи използвали по-обиколен, но широк и полегат път, разположен от северната страна на крепостта.

Средновековното селище включвало вътрешен град-цитадела върху високо скално плато и външен град, разположен в подножието, както и множество църкви[5].

ИЗЛОЖЕНИЕ

Историята на града

Първото укрепено селище на територията на Червен било построено от византийците през VI в. То било част от средния от трите отбранителни пояса, изградени от император Юстиниан, за да спира нашествията на славяни, авари и българи. Благоприятното за отбрана и със стратегическо местоположение плато, обаче било заселено далеч преди Балканите да станат част от Византийската империя. Още в края на второто хилядолетие пр. Хр. скалният рид бил обитаван от траките. След като Рим завладял територията на днешна България през I в. сл. Хр., тукашното селище преживяло период на разцвет, който продължил до V в., когато цялата провинция Мизия била опустошена от хуните на Атила.

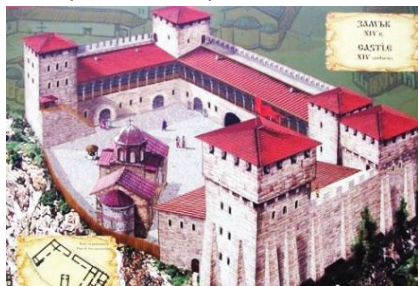
Бурните времена, характеризиращи периода на ранното Средновековие (VI-X в.), оказали своето влияние и върху развитието на Червен. Селището и жителите му преживели трудни моменти и до нов разцвет се стигнало едва през последните години от съществуването на Първата българска държава (X-XI в.). Тогава населението на града се увеличило няколкократно. Благоденствието обаче било прекъснато в зародиш, тъй като Червен станал жертва на походите на византийските императори Йоан Цимисхий и Василий II.

Истинският възход на селището започва след възстановяването на българската държава от братята Асен и Петър (1186 г.). Тогава то придобива градски вид и характеристики. Близостта му до новата столица Търновград и стратегическото му местоположение дават редица предимства на Червен и той бързо се превръща в голям търговски и занаятчийски център. Силен тласък на развитието предизвиква обявяването му за митрополитски център през 1235 г. Така през втората половина на XIII в. Червен вече е вторият по значение град в българската държава, отстъпвайки само на столицата. Населението му наброява около 10 000 човека, а архитектурата, металургията, металообработването, кохарството и много други занаяти достигнали неподозиран разцвет.

Макар че пострадва от нашествията на татарите и е превзет от византийците по време на управлението на цар Ивайло (1277-1280), може би най-добрите си времена, той преживява при династията на Тертеровците, чийто основател Георги I Тертер (1280 - 1292) притежавал района на града като родово владение. В този период тук е построена монетарница, а в околностите му се развива интензивен железодобив[5].

Отличното местоположение, яките укрепления и близостта на Червен до столицата - Търново (90 км) го превърнали във важен военностратегически център, защитаващ северните подстъпи към Търново. През годините на Първата българска държава той запазил първоначалното си устройство от византийски времена с цитадела и неукрепен външен град. След като започва да се разраства, Червен постепенно е обграден от крепостни стени, които го превръщат в една от най-трудно превземемите крепости на Балканите. Цитаделата, където били разположени най-важните сгради, се намира в североизточната част на скалата, която е най-издигната и поради това най-добре защитена. Тук, оградени от високи стени с кули на северната, източната и западната страна, живеели болярите и висшите духовни лица.

Основно място в цитаделата заемал т. нар. "феодален замък" - сграда с административни функции. Той има продълговат профил, съобразен с особеностите на терена и застроена площ от около 2000 кв.м. Замъкът представлява група

постройки, разположени около вътрешен двор. Средновековните строители са проявили тънкия си естетически усет в изграждането на тази най-представителна част от града. Умелото съчетание на камък и червени тухли, използването на различни декоративни елементи и изкусното строителство правят силно впечатление на посетителите му. Около замъка били разположени жилищните помещения на болярите [1].

Най-мащабно строителство се разраства в началото на XIV в., когато недостъпната югозападна част на ридата е оградена с високи и дебели крепостни стени. Тогава площта на укрепения град надхвърля 1 кв. км. От това време датира и кулата на западната страна на цитаделата, която е отлично запазена и до днес и е използвана за прототип на Балдуиновата кула в Търново при реставрацията на тамошната крепост. Голямо впечатление правят и двата тайни тунела, достигащи до водоизточници в подножието на скалата, които били изградени от изкусните строители. Червен може да се гордее и с тринадесетте си величествени и богато

изографисани черкви, които достойно защитавали славата му на религиозно средище.

Макар и силна крепост, той не може да устои на безбройните орди на османския султан Баязид I и е превзет през 1388 г. Изглежда градът оказва силна съпротива, защото е безмилостно разрушен и опожарен от завоевателите. По-късно турците оценяват стратегическото му местоположение и възстановяват укрепленията. Червен обаче не може да се съвземе от понесения удар, а и след рухването на Втората българска държава той окончателно загубва важното си значение. Някои от църквите са преустроени на джамии, а на мястото на "феодалния замък" също е построен мюсюлмански храм. В края на XVI в. дубровнишкият търговец Павел Джорджич титулува бившия червенски митрополит "епископ русенски", което означава, че градът е загубил и водещите си църковни позиции.

Постепенно населението на Червен се отказва от старите си обитания и се заселва в ниското, край реката, което било много по-удобно при новите обстоятелства. Цветущият някога град опустял и само издигащите се високо самотни каменни кули помнели миналата му слава. Изоставянето му обаче си има и добрата страна, защото допринесло за запазването на голяма част от средновековните постройки до наши дни. По стените на крепостта още стоят изображения на конници, елени, грифони и други реални и митологични същества, свидетелстващи, че градът е обитаван и в периода преди в българските земи да навлезе християнството. Доказателство за това са и многобройните езически "световни дървета", изсечени по камъните и скалите.

Произход на името му

Съществуват няколко версии за произхода на името на Червен. Според една от тях той е основан от руски преселници от едноименния град в Галичка Рус, търсещи спасение от татарските нашествия. Друга теория приписва създаването на Червен и кръщаването му на украинци. Някои учени допускат, че градът дължи името си на цвета на почвата наоколо, съдържаща железни руди. Народното предание пък твърди, че неспирно работещите пещи за претопяване на метал през нощта осветявали небето в червено и това дало повод градът да бъде наречен така[5].

Средновековният Червен – църковно-културен център

Един от най-важните аспекти, отнасящи се до историята на селището, е значението му като църковен и културен център. Силно впечатление правят разкритите и консервирани многобройни църкви на територията на средновековния град, а често най-близката асоциация, която предизвиква произнасянето на името "Червен", е свързана с известната от нашето съвремие, доскоро наричана Доростоло-Червенска митрополия.

През 1235 г., на църковен събор в Лампсак (Мала Азия, за уточнение: майстори

Митрополитска църква от XIII в., разкрита в началото на XX в.

от Лампсак изработват прочутото златно Панагюрско съкровище), в присъствието на всички патриарси и по предложение на цар Иван Асен II, прочулят се с делата си Йоаким I (1235-1246 г.), който до тогава е бил игумен на създадения от него манастир в долината на р. Русенски Лом (големия скален манастир лавра "Св. Архангел Михаил") е избран за първи патриарх на възстановената автокефална българска патриаршия, със седалище Търново [7,8].

При последвалите значителни промени в църковната организация били сформирани нови епархии, оглавени от български архиереи, а някои от по-старите – издигнати в ранг на митрополии. Такава е била съдбата и на Червен, чиято роля нараства през този период и градът става седалище на митрополит. Предполага се, че Червенската митрополия е била една от най-значимите в страната. За нея научаваме от „Синодика на цар Борил“. В този източник са записани имената на трима червенски митрополити – Неофит, Калиник и Захарий, като са изредени преди митрополитите на Ловеч, Средец, Овеч и Дръстър. При археологическите разкопки, в една от големите църкви на града, е разкрит надпис, запазил името на още един червенски митрополит – Павел [6]. Друг източник, който съдържа интересни сведения в това отношение е житието на Теодосий Търновски /Св. Теодосий Търновски е виден духовен и политически деец от XIV в., един от идеолозите на исихазма/, написано от цариградския патриарх Калист през XIV в. В него се споменава за присъствието на големия общественик и книжовник в манастир до Червен и гласи следното: “Подобно на някой разумен и хитър търговец, който се надява на по-голяма печалба, като мислеше, че ще намери нещо по-велико той излезе от там с намерение да получи многоценния бисер според божествения евангелски глас и достигна едно място нарицаемо Червен. И като намери там манастира, той настояваше по всякакъв начин, щото игуменът, който стоеше по-горе не само по добродетел, но и по благочестие, и по непоколебима вяра, и по пазене на Божиите правила, да го напъти в духовните (работи). И онзи божествен мъж, който притежаваше всичко, усърдно залягаше, щото и някой друг измежду хората да проумее божествените заповеди и да привикне (с тях). И както някой (човек), който като знае изредно да обира зрели гроздове, иска да обере всичките, така и Теодосий, след като събра от своите съпостници всички (неща), що водят към добродетелта, веднага излезе оттам...” [3]

На основата на всичко казано, можем да заключим, че Червенската митрополия развива много активна просветителска и социална дейност, изпълнявайки ролята на духовен водач на населението от Русенския край, както и от всички краища на българските земи. [2]

Керамиката от града-крепост

В Червен са открити многобройни фрагменти от разнообразни глинени съдове, а също така и някои изцяло запазени такива. Открити са и техни производствени съоръжения, като например пещи за изпичането им. Пещите, в които са се изпичали съдовете са били разположени предимно в периферната част на града. В тях се откриват глинени трикраки подставки (важни елементи в технологичния процес), които служат за разделянето на съдовете в процеса на изпичането им. Тези подставки са предотвратявали залепването на съдовете в пещта, а освен това са образували малки кухни, през които е преминавал горещия въздух.

Керамиката разделяме на два вида: обикновена и художествена. Към обикновената керамика отнасяме съдовете, които служат за приготвяне на храна на огъня и за всекидневна употреба: гърнета, чаши, кани, стомни, свещници, лампи и др., които нямат художествена украса. Към тази група спадат съдовете, които не са покрити с глеч, покрити с безцветна глеч или със зелена глеч, нанесена върху неизпечената повърхност.

Тези, които са покрити с глеч върху бяла ангоба или имат рисунки от бяла ангоба се отнасят към художествената керамика. Художествената керамика в Червен е украсена с техниката сграфито. При тази техника съдовете се покриват с

Обикновена керамика от Червен

бяла ангоба. След нейното засъхване се гравират желаните орнаменти и съдът се изпича. След изпичането, той се покрива с прозрачни и цветни глазури и повторно се пече.

Най-честите форми, които са намерили място в украсата на червенската керамика са стилизирани растителни мотиви, различни геометрични орнаменти – кръгове, розети, карета и др. На дъната на паниците се срещат изображения на птици, понякога на митични същества – змейове, лами, също и схематични човешки изображения.

Сграфито керамиката е заемала важно място във всекидневието на жителите на града. Тук тя е преобладавала с пъти спрямо обикновената керамика и е употребявана в по-голямо количество в сравнение с редица средновековни български градове. Разнообразието на мотивите и пъстротата на цветовете на сграфито керамиката свидетелстват за естетическия вкус и жизнерадостното в светуосещането на червенските граждани [4].

Сграфито керамика от Червен

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Средновековният град-крепост Червен бил един от най-големите военно-административни, стопански и църковно-културни центрове на Второто българско царство (XII-XIVв.) и важна пътна спирка по пътищата от река Дунав към вътрешността на страната, а от 1235 г. станал седалище на Червенската митрополия. В околностите му били основани няколко скални манастира. През 1388 г. бил завзет и разрушен от османските турци. В началния период на османското владичество запазил административните си функции, но постепенно западнал. През XVII в. изживял нов период на стопанско оживление.

Червен е археологически обект със значим принос в изучаването на средновековната българска култура. Началото на археологическото проучване е поставено през 1910-1911 г., а от 1961 г. разкопки се провеждат ежегодно. Разкрити са замък, крепостни стени, два подземни водоснабдителни прохода, 13 църкви, обществено-административни сгради, много жилища и значими археологически находки. Сред тях се открояват няколко монетни съкровища, накити, епиграфски паметници, керамика, предмети на бита, занаятчийски инструменти, въоръжение и др. Национален археологически резерват е от 1965г.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Димова, В. Градоустройство и архитектура на цитаделата на Червен през XIII-XIV в. – С., 1985 г.
- [2] Здравкова, З. Идеята за построяване на катедрален храм в Русе в края на XIX в., Научни трудове на РУ "Ангел Кънчев Том 41, Русе, 2012г.
- [3] Киселков, В., "Житието на Св. Теодосий Търновски като исторически паметник." С., 1926 г.
- [4] Мавродинов, А. Старобългарско изкуство, Том II, издателство "Наука и изкуство", С., 1959 г.
- [5] Михайлов, Ст. Средновековният Червен, Том I, БАН, С. 1985 г.
- [6] Известие за състоянието и дейността на православните християнски братства в Доростоло-Червенската епархия", Русе, март 1940 г.
- [7] Устав на православното братство „Християнин“ в гр. Русе, печатница Т. Петров, 1909 г.

[8] Устав на Православното Християнско Братство в гр. Русе, печатница Т. Петров, 1911 г.

[9] <http://www.cherven.eu/>

[10] <http://www.sever.bg/>

[11] <http://www.bulgariatravel.org/bg/object/124/>

[12] <http://www.touristlocator.com/>

За контакти:

Докторант Антони Пенчев, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет “Ангел Кънчев”, e-mail: apenchev@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.